

Biblioteca de psihanaliză

Colecție coordonată de
Vasile Dem. Zamfirescu

Mandala unui om modern

C.G. Jung

OPERE COMPLETE
9/1

ARHETIPURILE ȘI
INCONȘTIENTUL COLECTIV

Traducere din germană de
Daniela Ștefănescu
Vasile Dem. Zamfirescu

EDITORI
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu
DIRECTOR EDITORIAL
Magdalena Mărculescu
REDACTOR
Raluca Hurduc
MACHETAREA ȘI COPERTA SERIEI
Faber Studio
DIRECTOR PRODUCȚIE
Cristian Claudiu Coban
DTP
Ofelia Coșman
CORECTORI
Cătălina Ioancea, Rodica Petcu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

JUNG, CARL GUSTAV

Opere complete. - București: Editura Trei, 2003 -
vol. ISBN 978-8291-61-5

Vol. 9. Partea 1: Arhetipurile și inconștientul colectiv. /
trad.: Vasile Dem Zamfirescu, Daniela Ștefănescu. - 2014. -
Bibliogr. - Index. - ISBN 978-973-707-942-8

I. Zamfirescu, Vasile Dem. (trad.)

II. Ștefănescu, Daniela (trad.)

159.964.2(081)

159.9(081)

Această ediție este bazată pe volumul 9/1 (*Die Archetypen und das kollektive Unbewußte*), din C.G. Jung, *Gesammelte Werke*, Walter-Verlag, Solothurn și Düsseldorf, 1995, îngrijită de Lilly Jung-Merker și Dr. phil. Elisabeth Rűf. Pentru textul lui Jung din această ediție:

Copyright © Patmos Verlag GmbH & Co. KG, Walter Verlag,
Düsseldorf / Germany, 1995

Copyright © Editura Trei, 2014, pentru prezenta ediție

O.P. 16, ghișeul 1, C.P. 490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0732 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-973-707-942-8

CUPRINS

I	DESPRE ARHETIPURILE INCONȘTIENTULUI COLECTIV (trad. V.D. Zamfirescu)	9
II	CONCEPTUL DE INCONȘTIENT COLECTIV (trad. V.D. Zamfirescu)	53
	a. Definiție	55
	b. Semnificația psihologică a inconștientului colectiv.....	56
	c. Metoda de demonstrare	62
	d. Un exemplu	64
III	DESPRE ARHETIP CU O SPECIALĂ CONSIDERARE A CONCEPTULUI DE ANIMA (trad. V.D. Zamfirescu)	69
IV	ASPECTELE PSIHOLOGICE ALE ARHETIPULUI MAMEI (trad. D. Ștefănescu)	91
	1. Despre conceptul de arhetip	93
	2. Arhetipul mamei	99
	3. Complexul mamei	102
	A. Complexul matern al fiului	102
	B. Complexul matern al fiicei	105
	a. Hipertrofia elementului matern	105
	b. Supradezvoltarea erosului	106
	c. Identitatea cu mama	107
	d. Apărarea în fața mamei	109
	C. Aspectele pozitive ale complexului matern	110

a. Mama	110
b. Erosul supradezvoltat.....	113
c. Tipul „doar-fiică“	115
D. Complexul matern negativ.....	117
4. Concluzii.....	119
V DESPRE RENAȘTERE (trad. D. Ștefănescu).....	129
Observație preliminară.....	131
1. Forme de renaștere.....	132
2. Psihologia renașterii.....	134
A. Experiența transcendenței vieții	135
B. Transformarea subiectivă	137
3. Exemplul unei succesiuni simbolice, ilustrând procesul transformării	155
VI DESPRE PSIHOLOGIA ARHETIPULUI INFANS (trad. D. Ștefănescu)	171
1. Introducere.....	173
2. Psihologia arhetipului infans.....	183
a. Arhetipul ca stare a trecutului.....	183
b. Funcția arhetipului	186
c. Caracterul arhetipului de a avea perspectivă	187
d. Unitatea și pluralitatea motivului copilului	189
e. Zeul copil și copilul erou	189
3. Fenomenologia specială a arhetipului infans	191
a. Abandonarea copilului.....	191
b. Invincibilitatea copilului	194
c. Hermafroditismul copilului.....	198
d. Copilul ca ființă de început și de sfârșit	202
4. Concluzii.....	204
VII DESPRE ASPECTUL PSIHOLOGIC AL FIGURII ZEIȚEI KORE (trad. D. Ștefănescu)	207
a. Cazul X.....	218
b. Cazul Y.....	223
c. Cazul Z.....	229

VIII	CONTRIBUȚII LA FENOMENOLOGIA SPIRITULUI ÎN BASM (trad. V.D. Zamfirescu)	233
	Cuvânt înainte	235
	a. Despre cuvântul „spirit“	236
	b. Automanifestarea spiritului în vise	242
	c. Spiritul în basm	245
	d. Simboluri teriomorfe ale spiritului în basm	259
	e. În completare	271
	f. Anexă	272
	g. Încheiere	281
IX	DESPRE PSIHOLOGIA FIGURII TRICKSTER-ULUI (trad. D. Ștefănescu)	285
X	CONȘTIINȚĂ, INCONȘTIENT ȘI INDIVIDUAȚIE (trad. D. Ștefănescu)	307
XI	DESPRE EMPIRISMUL PROCESULUI DE INDIVIDUAȚIE (trad. D. Ștefănescu)	327
	Imaginile 1-12	367
	Concluzii	398
XII	DESPRE SIMBOLISTICA MANDALEI (trad. D. Ștefănescu)	407
	Imaginile 1-54	417
	Concluzii	443
XIII	MANDALE (trad. D. Ștefănescu)	445
	Bibliografie	451
	Indice de nume	475
	Indice de termeni	481

I
DESPRE ARHETIPURILE
INCONȘTIENTULUI COLECTIV

[Apărută pentru prima dată în *Eranos-Jahrbuch* 1934 (Rhein-Verlag, Zürich 1935).
Prelucrată ca studiu întâi în *Von den Wurzeln des Bewußtseins. Studien über den
Archetypus*. (Psychologische Abhandlungen IX) Rascher, Zürich 1954.]

DESPRE ARHETIPURILE INCONȘTIENTULUI COLECTIV

- 1 Ipoteza că există un inconștient colectiv este una din acele idei care la început surprinde publicul, pentru ca apoi să fie repede acceptată și să pătrundă în limbajul curent, așa cum s-a întâmplat și cu noțiunea de inconștient în genere. După ce ideea filosofică de inconștient, dezvoltată mai ales de C.G. CARUS și E. von HARTMANN, a fost înlăturată aproape fără urme de moda debordantă a materialismului și empirismului, a reapărut treptat în cadrul psihologiei medicale orientate științific.
- 2 La început, conceptul de inconștient s-a mărginit la desemnarea conținuturilor refulate sau uitate. Pentru FREUD inconștientul, deși apare deja — cel puțin metaforic — ca subiect activ, nu este în esență nimic altceva decât sediul acestor conținuturi uitate și refulate și are doar datorită acestui fapt o importanță practică. Prin urmare, conform acestei viziuni, inconștientul are o natură exclusiv personală¹, deși pe de altă parte chiar FREUD a sesizat că modul de gândire al inconștientului este arhaico-mitologic.
- 3 Fără îndoială, un strat oarecum superficial al inconștientului este personal. Îl numim *inconștientul personal*. Acesta se sprijină însă pe un strat mai adânc, care nu mai provine din experiența personală, ci este înăscut. Stratul acesta mai adânc constituie

¹ În lucrările ulterioare FREUD și-a nuanțat viziunea fundamentală prezentată aici: psihismul instinctual l-a numit „Se“ (*das Es*) iar prin „Supraeu“ (*Über-Ich*) a desemnat conștiința colectivă în parte conștientă și în parte inconștientă (refulată).

așa-numitul *inconștient colectiv*. M-am oprit la expresia „colectiv“ întrucât acest inconștient nu este individual, ci universal, adică, în opoziție cu psihismul individual, cuprinde *cum grano salis* conținuturi și comportamente care sunt aceleași la toți indivizii, indiferent de locul nașterii. Același la toți oamenii, el formează baza psihică de natură suprapersonală, prezentă în fiecare.

4 Existența psihică este recunoscută doar pe baza *conținuturilor conștientizabile*. De aceea nu putem vorbi despre un inconștient decât în măsura în care suntem capabili să-i identificăm conținuturile. Conținuturile inconștientului personal sunt în principal așa-numitele *complexe afective*, care constituie intimitatea personală a vieții psihice. În schimb, conținuturile inconștientului colectiv sunt așa-numitele *arhetipuri*.

5 Termenul „arhetip“ îl întâlnim încă de la PHILO IUDAEUS² cu referire la *imago Dei* în om. De asemenea, la IRENAEUS³, unde citim: „Mundi fabricator non a semetipso fecit haec, sed de alienis archetypis transtulit.“ În *Corpus Hermeticum*⁴, Dumnezeu este numit τὸ ἀρχέτυπον φῶς. La DIONYSIUS AREOPAGITUL termenul apare de mai multe ori: atât în *De caelistic hierarchia*⁵ αἱ ἀύλαι ἀρχετυπίαι, cât și în *De divinis nominibus*⁶. La AUGUSTIN, deși nu apare cuvântul arhetip, ideea este prezentă. Extragem din *De diversis quaestionibus*: „ideae... quae ipsae formatae non sunt... que in divina intelligentia continentur“⁷. Arhetipul este o parafază

² *De opificio mundi*, Index.

³ *Adversus omnes haereses*, 2, 6 (p. 126)

⁴ (SCOTT, *Hermetica* I, p. 140; lumina arhetipală).

⁵ II, 4 (MIGNE, P. G. — L. III col. 144; arhetipurile imateriale).

⁶ II, 6 (MIGNE, I. c., col. 595).

⁷ *De diversis quaestionibus*, LXXXIII, xlvi col. 49 (Idei... ele însele neformate... conținute în inteligența divină). Alchimiștii utilizează „arhetipul“ într-un mod asemănător; din *Tractatus aureus* al lui HERMES TRISMEGISTUS (*Theatrum chemicum*, 1613, iv. p. 718) aflăm: „...ut Deus omnem divinitatis suae thesaurum... in se tanquam archetypo absconditum... eodem modo Saturnus occulte corporum metallicorum simulachra in se circumferens...“ (așa cum Dumnezeu ascunde în sine ca într-un arhetip toate comorile divinității sale, tot astfel Saturn poartă în sine într-un mod secret imaginea corpurilor metalice). La VIGENERUS (*Tractatus de igne et sale* în *Theatrum chemicum*, 1661, cap. 4, VI, p. 3) lumea

explicativă pentru platonicele εἶδος. Această denumire este potrivită și folositoare scopurilor noastre, căci ea spune că, în cazul conținuturilor colective ale inconștientului, avem de-a face cu tipuri arhaice sau — mai bine zis — cu tipuri originare, cu alte cuvinte, cu imagini (*Bilder*) universale existente din vremurile străvechi. Expresia „représentations collectives“, utilizată de LÉVY-BRUHL pentru desemnarea figurilor simbolice din concepția despre lume a primitivilor, poate fi aplicată fără dificultate și conținuturilor inconștiente, care înseamnă aproape același lucru. Căci învățăturile primitive vorbesc despre arhetipuri metamorfozate. Totuși ele nu mai sunt aici conținuturi ale inconștientului, ci s-au înveșmântat în formule conștiente, care sunt transmise prin tradiție, mai ales sub forma învățăturii ezoterice — expresie tipică a transmiterii conținuturilor colective de proveniență inconștientă.

O altă expresie bine cunoscută a arhetipurilor o constituie 6 miturile și basmelor. Dar și în acest caz este vorba de forme specific fixate, transmise de-a lungul unor mari intervale de timp. De aceea, noțiunea de arhetip se potrivește doar mijlocit celei de „représentations collectives“, întrucât prima se referă doar la acele conținuturi psihice care nu au fost încă supuse unei prelucrări conștiente și care reprezintă deci realități psihice încă nemijlocite. Între arhetipul ca atare și forma istorică sau prelucrată, căreia i-a dat naștere, nu există o diferență de nesuprimat. Pe treptele mai înalte ale învățăturilor ezoterice arhetipurile apar într-o formă care de obicei indică inconfundabil influența valorizatoare a prelucrării conștiente. Manifestarea lor nemijlocită, așa cum o cunoaștem din vise și viziuni, este în schimb mult mai individuală, mai greu inteligibilă sau mult mai naivă decât în mit, de exemplu. Arhetipul este un conținut inconștient pe care conștientizarea și perceperea îl modifică, și anume în sensul respectivei conștiințe individuale în care apare⁸.

este „ad archetypi sui similitudinem factus“ (creată după chipul unui arhetip) și de aceea este numită „magnus homo“ („homo maximus“ la SWEDENBORG).

⁸ Pentru a fi exacti trebuie să distingem între „arhetip“ și „reprezentare arhetipală“. Arhetipul în sine este un model ipotetic, neintuitiv, foarte asemănător

- 7 Ceea ce se înțelege prin „arhetip“ a devenit pe deplin clar prin expunerea relației sale cu mitul, învățătura ezoterică și basmul. Mult mai dificilă este încercarea de a lămuri ce este un arhetip din punct de vedere *psihologic*. Cercetătorii miturilor s-au mulțumit până acum cu reprezentări solare, lunare, meteorologice, cu reprezentări ale vegetației și alte reprezentări ajutătoare. Faptul că miturile sunt în primul rând manifestări psihice care exprimă esența psihicului a trecut însă aproape neobservat. Pentru primitiv, explicarea obiectivă a unor lucruri cunoscute prezintă puțin interes, în schimb el, sau mai bine zis inconștientul său, simte o nevoie irezistibilă de a asimila orice experiență senzorială externă unor procese psihice. Pentru primitiv, înregistrarea răsăritului și apusului soarelui nu este suficientă; acestei observații exterioare trebuie să-i corespundă și un proces psihic, cu alte cuvinte drumul soarelui trebuie să întruchipeze destinul unui zeu sau erou, care, în fond, nu sălășluiește altundeva decât în sufletul omului. Toate fenomenele naturii mitizate, cum ar fi vara și iarna, fazele lunii, anotimpul ploilor etc., nu sunt alegorii⁹ ale unor experiențe obiective, ci expresii simbolice ale dramei intime și inconștiente a sufletului, care devine accesibilă conștiinței umane pe calea proiecției, adică oglindită în fenomenele naturii. Proiecția este atât de puternică, încât a fost nevoie de câteva milenii de cultură pentru a o desprinde într-o mică măsură de obiectul exterior. În cazul astrologiei s-a ajuns chiar la o absolută compromitere a acestei străvechi „scienția intuitivă“, întrucât caracterologia psihologică nu a putut fi desprinsă de aștri. Iar cel care astăzi mai crede sau crede din nou în astrologie, acela redevine de regulă victima vechii presupozitii superstițioase a influenței aștrilor, deși oricine este capabil să folosească un horoscop ar trebui să știe că punctul primăverii a fost fixat din vremea lui HIPPARCHOS DIN ALEXANDRIA la 0° Aries,

cu ceea ce în biologie este cunoscut drept „pattern of behaviour“. Vezi pentru aceasta și lucrarea mea *Reflecții teoretice despre esența psihicului*.

- ⁹ Alegoria este o parafrazăre a unui conținut conștient, în schimb simbolul, expresia cea mai adecvată cu putință pentru un conținut abia bănuțit, dar încă necunoscut, inconștient.

că deci orice horoscop se bazează pe un zodiac arbitrar ales tocmai pentru că de la HIPPARCHOS încoace, datorită precizării echinocțiului, punctul primăverii a fost împins treptat până la începutul Peștilor.

Subiectivitatea omului primitiv este atât de impresionantă, 8
încât prima încercare de interpretare a mitului ar fi trebuit să-l raporteze la psihic. Cunoașterea naturii oferită de mit constituie în esență limba și înveșmântarea exterioară a proceselor psihice inconștiente. Tocmai acest caracter inconștient explică de ce înțelegerea mitului a apelat la orice altceva decât la psihic. Pur și simplu nu se știa că psihicul conține toate acele imagini din care s-au născut întotdeauna miturile și că inconștientul nostru este un subiect activ, dar și pasiv, a cărui dramă omul primitiv o regăsea analogic în toate procesele mari și mici ale naturii¹⁰.

„În pieptul tău se află stelele destinului rău“, îi spune Seni lui 9
Wallenstein¹¹, ceea ce ar putea satisface orice astrologie, dacă s-ar ști câte ceva despre acest secret al inimii. Însă până nu demult el nu fusese dezlegat și n-aș îndrăzni să afirm că astăzi situația este principial diferită.

Învățătura tribală este sacru-periculoasă. Orice învățatură 10
ezoterică încearcă să surprindă fața invizibilă a sufletului și fiecare pretinde pentru sine autoritatea supremă. Aceleași trăsături le regăsim amplificate la religiile mondiale dominante. Inițial ele conțin o cunoaștere provenită din revelația secretă și exprimă tainele sufletului în imagini minunate. Templele și scrierile lor sfinte transmit prin cuvânt și imagine străvechea învățatură sfântă, accesibilă oricărei credințe, oricărei priviri sensibile, oricărei minți exigente. Cu cât imaginea transmisă este mai frumoasă, mai măreață, mai cuprinzătoare, cu atât se îndepărtează mai mult de experiența individuală. Experiența originară fiind pierdută, noi putem încerca doar s-o aproximăm prin intermediul imaginii pe care a produs-o.

¹⁰ Vezi pentru aceasta JUNG și KERÉNYI, *Einführung in das Wesen der Mythologie*.

¹¹ SCHILLER, *Die Piccolomini*, II, 6, p. 118.

- 11 De ce este psihologia cea mai tânără dintre științele experimentale? De ce inconștientul nu a fost descoperit cu mult timp înainte, iar comorile sale nu au fost transpuse în imagini nemuritoare? Motivul este simplu: pentru că am avut o formulă religioasă pentru cele sufletești, mult mai frumoasă și mai cuprinzătoare decât experiența nemijlocită. Când pentru mulți viziunea creștină asupra lumii și-a pierdut din forța de atracție, locul i-a fost luat de comorile simbolice ale Orientului, încă pline de farmec, care pot satisface mult timp de acum înainte dorința de a privi și dorința de veșminte noi. Pe deasupra, aceste imagini — fie că sunt creștine sau budiste, fie că sunt de altă natură — apar ca frumoase, pline de mister și de promisiuni. Totuși, cu cât ne devin mai familiare, cu atât mai tocite sunt ele de utilizarea frecventă, așa încât rămâne doar exterioritatea lor banală cu paradoxul ei aproape lipsit de sens. Misterul imaculatei concepții sau homoousia fiului și a tatălui sau Trinitatea, care nu este o triadă, nu mai înaripează imaginația filosofică. Ele au devenit simple obiecte de credință. De aceea nu este de mirare că nevoia religioasă, simțul credinței și speculația filosofică a europeanului cultivat se simt atrase de simbolurile Orientului, de concepțiile grandioase despre divinitate din Italia și de abisurile filosofiei taoiste din China, așa cum odinioară sufletul și spiritul omului antic au fost captate de ideile creștine. Sunt numeroși aceia care mai întâi s-au lăsat în voia influenței simbolurilor creștine până când s-au scufundat în nevroza kierkegaardiană sau până când relația lor cu Dumnezeu s-a transformat, ca urmare a unei pronunțate sărăcirii a simbolisticii, într-o insuportabil de tensionată relație eu-tu, pentru ca apoi să sucombe în fața farmecului proaspetei exoticități a simbolurilor orientale. Această cedare nu este neapărat întotdeauna înfrângere, ci ea poate dovedi vitalitatea și deschiderea simțirii religioase. Ceva asemănător poate fi constatat nu de puține ori la oamenii cultivați ai Orientului care se simt atrași de simbolul creștin sau de știință, atât de inadecvată spiritului oriental, ajungând la o surprinzătoare înțelegere a lor. Faptul că fascinația exercitată de aceste imagini eterne este irezistibilă constituie în sine ceva

normal. Existența acestor imagini nici nu are alt scop. Ele trebuie să atragă, convingă, fascineze și copleșească. Doar au fost create din materia originară a divinității. De aceea ele îl fac pe om să simtă adierea divinității, și în același timp îl apără împotriva trăirii nemijlocite a acesteia. Amintitele imagini au fost, datorită efortului adesea multiseclar al spiritului uman, incluse într-un sistem cuprinzător de idei ordonatoare, reprezentat de o instituție puternică, de largă răspândire, străveche, numită Biserică.

Cazul misticului și pustnicului elvețian NIKLAUS VON FLÜE¹²,¹² de curând canonizat, îmi poate cel mai bine ilustra spusele. Trăirea sa cea mai importantă a fost așa-numita viziune a Sfintei Treimi, care l-a preocupat într-atât, încât a pictat-o pe peretele chiliei sale sau a pus pe altcineva s-o picteze. Viziunea a fost păstrată prin intermediul unei picturi contemporane, existente și astăzi în biserica parohială din Sachseln. Este vorba de o mandala împărțită în șase, în al cărei centru se află chipul încoronat al lui Dumnezeu. Știm că FRATELE KLAUS a cercetat, cu ajutorul unei cărți ilustrate aparținând unui mistic german, esența viziunii sale și că s-a străduit să-și traducă viziunea originară într-o formă inteligibilă. Cu acestea s-a îndeletnicit ani în șir. Este ceea ce am numit „prelucrarea“ simbolului. Reflexia sa asupra esenței viziunii, influențată de diagrama mistică a ghidului său, l-a condus în mod necesar la concluzia că a văzut Sfânta Treime însăși, cu alte cuvinte, „summum bonum“, însăși iubirea veșnică, ceea ce reprezintă și pictura din Sachseln.

Viziunea originară a fost însă cu totul diferită. În momentul¹³ extazului, fratele Klaus a văzut o priveliște atât de înfricoșătoare, încât chipul său și-a schimbat expresia, și anume într-un asemenea mod, încât oamenii se speriau de el. Viziunea pe care a avut-o a fost de maximă intensitate. Despre acestea scrie WOELFLIN: „Quotquot autem ad hunc advenissent, primo conspectu nimio stupore sunt perculti. Eius ille terroris hanc esse causam dicebat, quod splendorem vidisset intensissimum, humanam faciem ostentantem,

¹² Vezi JUNG, *Bruder Klaus*, în *Gesammelte Werke*, vol. XI, Walter-Verlag, 1971.

cuius intuitu cor sibi in minuta dissiliturum frustula pertimesceret: unde et ipse stupefactus, averso statim vultu, in terram corruisset atque ob eam rem suum aspectum caeteris videri horribilem¹³.

- 14 Pe bună dreptate, această viziune a fost pusă în legătură cu cea din *Apocalipsă* 1, 13 și urm.¹⁴, adică cu acea imagine apocaliptică a lui Cristos, care este depășită în stranietate doar de mielul monstruos cu șapte ochi și șapte coarne (*Apocalipsa* 5, 6). Relația dintre această figură și Cristos al Evangheliilor este greu inteligibilă. De aceea, tradiția a interpretat încă de timpuriu această viziune într-un anumit mod. Astfel, umanistul KARL BOVILLUS îi scrie în 1508 unui prieten: „Vreau să-ți vorbesc despre figura ce i s-a arătat pe cer în timpul unei nopți înstelate, pe când se afla în plină rugăciune și contemplație. Atunci a văzut forma unui chip omenesc cu o expresie înfricoșătoare, plină de furie și amenințări etc.”¹⁵
- 15 Această interpretare concordă cu amplificarea modernă prin *Apocalipsă* 1,13.¹⁶ De asemenea, nu trebuie să uităm celelalte viziuni, ale căror trăsături se îndepărtează considerabil, cel puțin în parte, de cele dogmatice: Cristos în piele de urs, Domnul și Doamna Dumnezeu, fratele Niklaus ca Fiu etc.
- 16 Tradiția a pus în legătură importanta viziune cu pictura Sfintei Treimi din biserica din Sachseln, precum și cu simbolistica roții din așa-numitul *Tratat al pelerinului*¹⁷: fratele Niklaus îi arată

¹³ BLANKE, *Bruder Klaus von Flüe*, pp. 92 și urm. („Toți cei care veneau la el se speriau de îndată ce-l priveau. Despre cauza acestei frici obișnuia el însuși să spună că a văzut o lumină pătrunzătoare care reprezenta un chip uman. Privindu-l s-a temut că inima ar putea să i se fărâmițeze. De aceea, plin de spaimă, și-a întors de îndată fața și s-a prăbușit la pământ. Acesta ar fi motivul pentru care chipul său îi înspăimânta pe ceilalți.”) Vezi și STÖCKLI, *Die Visionen des seligen Bruder Klaus*, p. 34.

¹⁴ BLANKE, l.c., p. 94.

¹⁵ STÖCKLI, l.c.

¹⁶ LAVAUD (*Vie profonde de Nicolas de Flüe*) trasează o paralelă, tot atât de adecvată, cu un text din *Horologium sapientiae* al lui HEINRICH SEUSE în care Cristos apocalipticul apare ca un răzbunător mâniaș, total opus lui Isus din predica de pe munte.

¹⁷ *Ein nützlicher und loblicher Tractat von Bruder Claus und einem Bilger*. Vezi STÖCKLI, p. 95.

pelerinului care-l vizitează imaginea roții. În mod evident, aceasta l-a preocupat intens. BLANKE este de părere că între viziune și pictura Sfintei Treimi nu există nicio relație, contrar tradiției¹⁸. Mi se pare că acest scepticism merge prea departe: interesul fratelui Klaus pentru imaginea roții trebuie să fi avut un temei. Asemenea viziuni produc adesea confuzie și disoluție (inima „pe punctul de a se fărâmița“). Experiența ne arată că „cercul împrejmuit“, mandala, constituie antidotul pentru stări de spirit haotice. Astfel devine inteligibilă fascinația exercitată de roată asupra călugărului. De asemenea, interpretarea viziunii înfricoșătoare ca trăire a lui Dumnezeu nu este nici ea eronată. De aceea, legătura dintre marea viziune și pictura Sfintei Treimi din Sacheln, respectiv simbolul roții, mi se pare, în virtutea unor temeuri psihologice, ca fiind foarte plauzibilă.

Viziunea aceasta neîndoielnic înspăimântătoare, care a pătruns 17
vulcanic în lumea de reprezentări religioase a călugărului, fără
introducere dogmatică și fără exegeză, a necesitat desigur o îndelungată
activitate de asimilare, pentru a fi încorporată în concepția de ansamblu,
ceea ce a permis restabilirea echilibrului perturbat. Confruntarea cu
neobișnuita trăire a avut loc pe terenul stabil al dogmei din vremea
respectivă, care și-a dovedit puterea de asimilare prin aceea că a
transformat în mod salvator trăirea înspăimântătoare în frumosul
corespondent sensibil al ideii Trinității. Dar confruntarea ar fi putut
avea loc și pe terenul viziunii, dând curs facticității ei strănii,
probabil în defavoarea conceptului creștin de Dumnezeu și spre
nefericirea fratelui Klaus, care nu ar mai fi devenit un sfânt, ci un
eretic (dacă nu chiar bolnav), încheindu-și viața pe rug.

Acest exemplu arată utilitatea simbolului dogmatic: el for- 18
mulează, într-o manieră suportabilă pentru capacitatea umană de
receptare, o trăire pe cât de puternică, pe atât de periculoasă și
decisivă, care datorită intensității ei ieșite din comun este cu
îndreptățire numită „experiența divinității“; formularea simbolică
nu dăunează în mod esențial bogăției trăirii și nici nu-i deformează

¹⁸ I.c., pp. 95 și urm.

hotărâtor semnificația deosebită. Chipul mâniei divine, pe care îl întâlnim într-un anume sens și la JAKOB BÖHME, nu concordă cu Dumnezeuul Noului Testament, tatăl iubitor din ceruri, putând deveni de aceea sursa unui conflict interior. Un asemenea conflict germina în spiritul vremii sfârșitului celui de-al XV-lea veac, epoca unui NICOLAUS CUSANUS, care voia să evite soarta amenințătoare prin formula „complexio oppositorum“! Nu cu mult după aceea, Dumnezeuul Vechiului Testament a cunoscut o serie de renașteri în cadrul protestantismului. Jahve este un Dumnezeu ale cărui opoziții nu au fost încă separate.

19 FRATELE KLAUS s-a plasat în afara obișnuinței și a tradiției pentru că și-a părăsit casa și familia, a trăit mult timp singur și a privit adânc în oglinda întunecată, așa încât a avut acces la minunata și înfricoșătoarea experiență originară. Într-o asemenea situație, imaginea dogmatică a divinității dezvoltată de-a lungul multor secole a funcționat ca un leac salvator, ajutându-l să asimileze izbucnirea fatală a unei imagini arhetipale și să evite propria disoluție. ANGELUS SILESIIUS nu a fost tot atât de norocos, căci în vremea sa Biserica — garantul dogmei — își pierduse din stabilitate, ceea ce l-a expus conflictului interior.

20 JACOB BÖHME cunoaște un Dumnezeu al „focului mâniei“, un adevărat *deus absconditus*. Însă el a reușit să depășească contradicția profund trăită cu ajutorul formulei creștine tată—fiu și s-o integreze în concepția sa, ce-i drept, gnostică, totuși creștină în toate punctele esențiale. Altfel ar fi devenit dualist. Pe de altă parte, i-a fost de folos alchimia care de mult pregătea în taină unirea contrariilor. În orice caz, mandala sa, anexată celor *Patruzeci de întrebări despre suflet*¹⁹, și care reprezintă esența divinității, este încă puternic marcată de contradicție, fiind împărțită într-o jumătate întunecoasă și într-o jumătate luminoasă; de asemenea, cele două semicercuri corespunzătoare, în loc de a se îmbrățișa, își întorc spatele²⁰.

¹⁹ *Vierzig Fragen von der Seelen Verstand, Essentz, Wesen, Natur und Eigenschafft* etc.

²⁰ Vezi și JUNG, *Despre empirismul procesului de individualizare* [în acest volum, capitolul XI].

Dogma înlocuiește inconștientul colectiv, dându-i o formulare 21 cuprinzătoare. De aceea, forma de viață catolică nu cunoaște principial o problemă psihologică de acest tip: viața inconștientului colectiv este absorbită aproape fără urmă de reprezentările arhetipale dogmatice și, asemeni unui râu împlânzit, curge în albia simbolisticii credo-ului și ritualului. Inconștientul colectiv trăiește în interioritatea sufletului catolic. Doar astăzi inconștientul colectiv a devenit o problemă psihologică, biserica creștină fiind precedată de misterele antice care-și întind rădăcinile până în îndepărtata epocă neolitică. Niciodată omenirea nu a fost lipsită de imagini viguroase care să ofere ajutor magic împotriva periculoasei vieți a abisurilor sufletești. Întotdeauna formele inconștientului au fost exprimate prin imagini protectoare și tămăduitoare și astfel alungate în spațiul cosmic, extrasufletesc.

Furtuna de imagini a Reformei a produs literal o breșă în zidul 22 protector al imaginilor sfinte care de atunci s-au prăbușit una după alta. Ele au devenit nesigure prin coliziunea cu rațiunea aflată în ascensiune. În plus, sensul lor căzuse în uitare cu mult timp înainte. Dar oare fusese el într-adevăr uitat? Sau oamenii n-au știut niciodată care este sensul lor și abia protestantismul a descoperit că de fapt nimeni nu știa ce semnificație au imaculata concepție, divinitatea lui Cristos sau complexitățile Trinității? S-a creat aproape impresia că aceste imagini au trăit pur și simplu, că existența lor vie a fost acceptată fără îndoială și fără reflexie, așa cum oamenii împodobesc pomul de Crăciun și înroșesc ouă, fără să știe care este semnificația acestor obiceiuri. Imaginile arhetipale sunt *a priori* atât de încărcate de sens, încât niciodată nu ne întrebăm care le este sensul. Zeii mor din timp în timp pentru că descoperim brusc că ei nu înseamnă nimic altceva decât obiecte inutile făcute din lemn și piatră de mâna omului. În realitate descoperim atunci că nu am gândit deloc asupra imaginilor acelora. Iar când omul începe să gândească asupra lor, o face cu ajutorul a ceea ce el numește „rațiune“, dar care de fapt nu este altceva decât suma prejudecăților și limitărilor sale.